

Anna DUTKOWSKA

W POSZUKIWANIU ISTOTY CZŁOWIECZEŃSTWA
Ogólnopolska konferencja
„Osobliwość ewolucyjna natury ludzkiej. Od teorii działania
po nadawanie sensu doświadczeniom”
KUL, Lublin, 5-6 XII 2013

Na gruncie współcześnie prowadzonych badań z zakresu szeroko pojętych nauk kognitywnych, psychologii i etologii wysnuwany jest wniosek, że istnieje możliwość podania naukowych odpowiedzi na pytania dotyczące źródeł moralności, empatii, altruizmu czy zachowań religijnych. Panuje powszechne przekonanie, że nieunikniony postęp w badaniach kognitywnych i porównawczych pozwoli wyjaśnić zachowania moralne i religijne człowieka. Zorganizowana przez Instytut Filozofii Przyrody i Nauk Przyrodniczych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Katedrę Teorii Poznania tegoż uniwersytetu oraz Towarzystwo Naukowe KUL ogólnopolska konferencja pod hasłem „Osobliwość ewolucyjna natury ludzkiej. Od teorii działania po nadawanie sensu doświadczeniom” była poszukiwaniem odpowiedzi na pytanie o wyjątkowość natury człowieka. Odbywała się ona w dniach 5 i 6 grudnia 2013 roku.

Głównym zamysłem konferencji była dyskusja wokół problemu swoistości natury ludzkiej w kontekście posiadania i nabywania przekonań moralnych i religijnych, odczuwania empatii i współczucia oraz doświadczania poczucia winy czy rozterek moralnych. Tematyka konferencji zgromadziła uczestników reprezentujących różne dyscypliny naukowe z całej Polski.

Obecni byli przedstawiciele Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Szczecińskiego i Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Konferencja rozpoczęła się referatem dr Justyny Herdy reprezentującej KUL zatytułowanym „Doświadczenia religijne w świetle współczesnej neurobiologii”. W swoim wystąpieniu prelegentka zwróciła uwagę na rozszerzające się w ostatnich dziesięcioleciach w związku z opracowaniem metod neuroobrazowania pole zainteresowań naukowych. Zjawiska, które będąc subiektywnymi doświadczeniami, do niedawna należały do domeny duchowości, dziś stały się przedmiotem badań interdyscyplinarnych, a istotną rolę odgrywają wśród nich badania empiryczne podejmowane przez naukę w sensie science. Prelegentka skoncentrowała się na problemie doświadczeń mistycznych analizowanych z perspektywy badań neurobiologicznych. Przywołując badanie z udziałem grupy karmelitańskich zakonnic przeprowadzone przez neurobiologa Mario Beauregarda z Uniwersytetu w Montrealu, przeanalizowała jego znaczenie w kontekście popularnych w ostatnich latach koncepcji, takich jak hipotezy mózgowego modułu Boga. W podsumowaniu podjęła szereg proble-

mów, z którymi wiąże się prowadzenie badań zjawisk empirycznych w rodzaju mistycyzmu, a także problem roli nauki w wyjaśnianiu, rozumieniu czy weryfikacji doświadczeń mistycznych.

W referacie zatytułowanym „Czy zwierzęta mogą być religijne?” interesujący wątek podjął prof. Jacek Wojtysiak z KUL. Zwrócił on uwagę na relację człowieki-zwierzęta w kontekście problematyki religii. Przywołał tradycyjny model, w którym religia, będąc działem kultury i sposobem odniesienia do Boga, jest dziedziną specyficzną ludzką, gdyż wiąże się z ludzkimi zdolnościami intelektualnymi i ludzkimi emocjami. Prelegent zauważył, że większość systemów teologicznych nie przyznaje zwierzętom istotnej roli w relacji między Bogiem a światem, ograniczając ją do umożliwienia zaistnienia rozwoju człowieka, który jest właściwym podmiotem relacji religijnej. Profesor Wojtysiak wskazał na trzy powody, które powinny jednak skłaniać do rewizji tego modelu. Pierwszego z nich dostarcza współczesny stan wiedzy na temat zdolności poznawczych i emocjonalnych wyżej zorganizowanych zwierząt. Drugim jest niemożność rozpatrywania kwestii dotyczących człowieka w oderwaniu od rozumienia całości świata organicznego i nieorganicznego w kontekście ewolucji kosmicznej i biologicznej. Trzeci zaś powód to potrzeba wystrzeżenia się interpretacji, w których istotny związek z Bogiem cechowałby wyłącznie ludzi, którzy stanowią jedynie nieliczną grupę na tle wszystkich stworzeń. Swoje argumenty profesor Wojtysiak przeanalizował w konfrontacji z artykułem dziewiątym, kwestią piątą dzieła *De potentia* św. Tomasza z Akwinu.

Referat prof. Piotra Gutowskiego, również z KUL, zatytułowany „Antropologiczne znaczenie pojęć odpornych na naturalizację”, rozpoczął się analizą terminu „naturalizacja” w szerszym kontekście prawnym, w którym pojmowany jest

on jako nadanie obywatelstwa cudzoziemcowi lub bezpaństwowcowi, lub osobie o nieokreślonym obywatelstwie. Następnie znaczenie tego terminu zostało przeanalizowane w kontekście filozofii: wynikiem naturalizacji jest tu dostosowanie danego pojęcia do obowiązującego rozumienia natury bądź poszerzenie jej rozumienia. Próbowano naturalizacji filozoficznej podlegają pojęcia z zakresu epistemologii, etyki, antropologii czy estetyki. Profesor Gutowski zwrócił uwagę na „odporność” pewnych pojęć na naturalizację i płynące stąd wnioski antropologiczne, które wskazują na transcendencję człowieka wobec natury.

Pytanie przewodnie referatu dr. Jacka Lejmana, reprezentującego UMCS w Lublinie, brzmiało: „Socjobiologiczna «bio-antropologia» – mit czy nowy paradygmat?”, i dotyczyło statusu socjobiologii w badaniach nad ludzką naturą. W swojej wypowiedzi prelegent przedstawił stanowiska zwolenników, jak i oponentów tej dziedziny nauki. Zwrócił uwagę, że socjobiologia jako nauka o zachowaniu zwierząt społecznych rzeczywiście wnosi wiele wskazówek pozwalających interpretować charakter organizacji społeczeństw ludzkich. Jako nowa antropologia ze swoim geocentrycznym redukcjonizmem i ekologicznym panadapcjonizmem, sprowadza jednak człowieka do poziomu zwierzęcia, kierowanego genami i memami. Jednocześnie w świetle badań socjobiologicznych przynajmniej niektóre zwierzęta okazują się bardziej „ludzkie”, niż się to wcześniej wydawało.

Na uwagę zasługiwał referat prof. Przemysława Guta z KUL, zatytułowany „Kartezjusz: filozoficzne uzasadnienie wyjątkowości i autonomii człowieka”. Głównym celem swojego wykładu prelegent uczynił omówienie kluczowych wątków kartezjańskiej koncepcji natury ludzkiej. Zwrócił uwagę na miejsce pojęcia świadomości w strukturze rozważań antropologicznych Kartezjusza, analizę wyróżnionych przez niego właściwości świadomości oraz kwes-

tie dotyczące wolnej woli i języka. W trakcie referatu profesor Gut rozważał stopień, w jakim argumentacja Kartezjusza, odwołująca się do cech bytu ludzkiego: świadomości, wolnej woli i języka, uprawnia go do uznania człowieka za byt wyróżniony w całościowej strukturze przyrody.

Prof. Piotr Oleś z KUL w referacie „Między antropologią a psychologią: co czyni nas ludźmi?” zwrócił uwagę, że definiowanie właściwości specyficznie ludzkich zależne jest od konkretnej dyscypliny naukowej, z punktu widzenia której jest ono dokonywane. I tak ze stanowiska personalizmu wyróżnia się cechy takie, jak rozumność, zdolność do miłości, podmiotowość, wolność, godność i zupełność. W ramach psychologii wskazuje się natomiast na wolność, samoświadomość, intencjonalność czy eksponowaną przez praktykę psychologiczną godność. Wnioski prelegenta wyprowadzone zostały na bazie uogólnień wiedzy o człowieku opierającej się na danych empirycznych w ramach nurtów: poznawczo-społecznego, fenomenologiczno-narracyjnego i psychodynamicznego. W podsumowaniu profesor Oleś zwrócił uwagę na problem integracji wyróżnionych wniosków z dominującą socjobiologiczną koncepcją człowieka.

Zainteresowanie wzbudził referat dr. Macieja Trojana z Uniwersytetu Warszawskiego zatytułowany „Ewolucyjne korzenie zachowań prospołecznych, poczucia sprawiedliwości oraz moralności”, który rozpoczął się od stwierdzenia, że z punktu widzenia biologa czy psychologa ewolucyjnego nie istnieje coś takiego, jak osobliwość ewolucyjna natury ludzkiej. Wszelkie zachowania prospołeczne, altruizm, empatia czy filary wyróżnionej w społeczeństwach ludzkich moralności: wzajemność i związane z nią poczucie sprawiedliwości i słuszności, są wynikiem procesów ewolucyjnych i występują powszechnie w przyrodzie. Prelegent wykazał, że występujące u wielu gatunków społecznych procesy

rytualizacji zachowania prowadziły konwergentnie do podobnych rozwiązań, jak w przypadku ludzi. Zwrócił też uwagę, że zachowania te wynikają z faktu, iż w sensie ewolucyjnym kooperacja przynosi lepsze skutki niż rywalizacja, a względna stałość relacji w grupie wymaga takich zachowań, jak godzenie się, pocieszanie, dzielenie się zasobami czy odwzajemnianie pomocy. Prelegent odniósł uniwersalne zasady do licznych omówionych zachowań, które wyjaśniał za pomocą teorii mających odpowiednie zaplecze empiryczne. W referacie przybliżone zostały również podstawowe fakty dotyczące badań z udziałem zwierząt oraz zagadnienie adaptacyjnego znaczenia omawianych przez prelegenta zachowań.

Drugi dzień obrad obejmował wystąpienia młodych badaczy, którzy w swoich referatach mieli okazję przedstawić problematykę będącą przedmiotem przygotowywanych przez nich rozpraw doktorskich. Na zainteresowanie zasługiwał referat ks. mgr. Łukasza Michonia z KUL „Problematyczność molekularnego podejścia w wyjaśnianiu ludzkiego zachowania”. Prelegent zwrócił uwagę na powszechność przywoływania danych uzyskanych podczas eksperymentów biochemicznych i genetycznych w prowadzonych obecnie badaniach dotyczących ewolucji człowieka oraz antropologii porównawczej. Ukazany zakres materiału badawczego obejmował dane pochodzące z biochemii układu nerwowego oraz ontogenezy. Prelegent podkreślił, że porównanie wskazanych przez niego dyscyplin badawczych oraz ich rezultatów poznawczych pozwoli naświetlić złożoność i problematyczność stosowania uogólnionych danych empirycznych w filozoficznej debacie na temat wyjątkowości ewolucji człowieka w kontekście jego zachowania. Ksiądz Michoń wskazał też na trudności, które należy uwzględnić w dyskusji dotyczącej zagadnienia ludzkiego zachowania jako określonego przez neurofizjologię.

Referat mgr Moniki Chylińskiej z KUL „Egalitarne podejście do kreatywności we współczesnych badaniach psychologicznych” skupiał się na ukazaniu możliwości upatrywania jednego z wymiarów unikalności natury ludzkiej w jej zdolności do tworzenia nowych i wartościowych rzeczy i idei. Prelegentka scharakteryzowała istotę egalitarnego podejścia do twórczości i przedstawiła – z perspektywy psychologii poznawczej – współczesne metodologiczne wzorce badań nad kreatywnością. W podsumowaniu sformułowała odpowiedź na pytanie o uzasadnienie postrzegania niektórych nietypowych zachowań zwierząt jako kreatywnych.

W wystąpieniu „Samooszukiwanie (się): między naturalizmem a antynaturalizmem” mgr Sławomir Skoczek z KUL porównał ze sobą dwa antagonistyczne wyjaśnienia samooszukiwania się: intencjonalne i nieintencjonalne. W ramach wyjaśniania nieintencjonalnego prelegent przywołał niektóre z najnowszych hipotez naturalistycznych sformułowanych przez Williama Hirsteina. Wyjaśnianie intencjonalne przedstawił zaś na przykładzie poglądów Roberta Piłata, tym samym wykazując niewystarczalność hipotez naturalistycznych.

W referacie mgr Anny Dutkowskiej z KUL „Racjonalność umysłów prostych a teoria afordancji” przywołany został wprowadzony przez Jamesa J. Gibsona termin „afordancje”, który wskazuje na ogół możliwości działania, na jakie pozwala środowisko danego organizmu. Prelegentka wskazała, że w sytuacji napotkania przez daną istotę konkretnego problemu, istota ta dokona wyboru jednej z możliwości działania, które bezpośrednio dostrzega w otoczeniu. Nie dochodzi tutaj jednak do typowego procesu podejmowania decyzji. Przywołane możliwe sposoby zachowania są bezpośrednim przedmiotem percepcji i ich wybór ma podstawy pozapoznawcze. Całość procesu można wytłumaczyć, ba-

zując na warunkowaniu instrumentalnym: dodawanie pewnych pozytywnych wartości przez wzmocnienie konkretnego behawioru warunkuje zwierzę do powtarzania tego zachowania. Prelegentka wskazała, że słowo „selekcja” przedstawia opisaną sytuację lepiej niż słowo „wybór”.

Referat mgr. Piotra Pietrasa z KUL „Język w umyśle: skomplikowana gra między czynnikiem biologicznym i niebiologicznym” ukazywał przewagę hybrydowej teorii umysłu nad innymi jego teoriami. Prelegent wyjaśnił, że poznanie hybrydowe zawiera zewnętrzne elementy niebiologiczne i wewnętrzne elementy biologiczne, przez co możliwe jest uzyskanie w nim nowej jakości. Język w poznaniu hybrydowym ma specyficzną własność przenikania bariery pomiędzy tym, co zewnętrzne, a tym, co wewnętrzne. Koncepcja umysłu rozszerzonego pozwala na ominięcie izolacji takich czynników, jak umysł, ciało i środowisko.

Na uwagę zasługiwał również referat mgr Anny Sut z UKSW „Zagadnienie moralnopodobnych sposobów zachowania się zwierząt w ujęciu szkoły Lorenza-Tinbergena”. Prelegentka omówiła osiągnięcia etologicznej szkoły Lorenza-Tinbergena z jej określonym paradygmatem poznawczym w odniesieniu do sposobów zachowania się istot żywych, który nabadowany został na odkryciach etologii, jak i jej metodologii badawczej. Dokonywane na każdym etapie badań rozróżnienie podobieństwa homologicznego, wynikającego z pochodzenia porównywanych elementów od wspólnego źródła, i podobieństwa analogicznego, będącego podobieństwem funkcjonalnym, było charakterystyczne dla Lorenza i jego szkoły. Prelegentka zwróciła uwagę, że do opisu zachowania zwierząt Lorenz używał języka adekwatnego do zachowania człowieka, nigdy jednak nie przekraczał poziomu porównań analogicznych. Badacz ten zmierzał do wykazania, że zwierzęta realizują swoje życie w wymiarze biologicznym, a człowiek

w przestrzeni wyznaczonej w relacji między naturą a kulturą. Wypowiedzi Lorenza otwierają możliwości dyskusji nad filogenetycznymi uwarunkowaniami moralnych sposobów zachowania człowieka.

Wart podkreślenia jest interdyscyplinarny charakter konferencji, który znajduje uzasadnienie w wielowymiarowości przedmiotu, jakim jest natura ludzka. Dzięki dyscyplinom nauki zaliczanym do psychologii i nauk kognitywnych istnieje dostęp do mnogich danych dotyczących różnych aspektów ludzkich procesów umysłowych i poznawczych. Dzięki narzędziom, któ-

rych dostarcza filozofia, możliwe jest nie tylko stawianie wiedzotwórczych pytań i nowe spojrzenie na konkretne problemy, ale także wskazanie na ograniczenia poszczególnych teorii, dokonanie logicznej analizy używanych pojęć czy uwidocznienie wzajemnych zależności teorii i relacji między nimi. Podjęty podczas sesji problem osobliwości ewolucyjnej natury ludzkiej nie został w pełni wyczerpany, debata umożliwiła jednak wyeksponowanie – na tle badań porównawczych – ważnego w antropologii dyskursu dotyczącego swoistości bytu ludzkiego.